

Ұлы Жібек жолы

Ұлы Жібек жолы – әлем тарихындағы аса ірі және маңызды жолдардың бірі болып саналады. Қытайдағы – **Хуанхэ** өзенінен басталып **Еуропаға** дейін барған. Ұзындығы – **7 мың** шақырымға созылды.

Ұлы Жібек жолының атауы, негізгі тауар Қытайдың – **жібек** матасымен байланысты. Жібек матасы ол уақытта алтыннанда қымбат материал болды. Ал **Ұлы** сөзінің қосылуы – **Шығыс** пен **Батысты** қосқаны үшін берілді. Бұл жол тек сауда саттықты ғана дамытпай, жалпы мәдениетті және ұлт аралық қатынасты да күшейтті.

Жібек жолы – б.з.б II ғасырда пайда болды. Сол кездегі Қытай императоры – **У-Ди** б.з.б 138ж Батыс елдерге – **Чжан Цянь** бастаған елшілікті жібереді. Ол елшілік 13 жыл бойы көрші елдерді аралап, қайта оралады. Сол елшілік барып келген елдермен Қытай сауда-саттық қарым қатынасын бастады. Кейін Жібек жолы 3 үлкен тармақтан тұрған аса ірі континенттік сауда жолына айналады.

Жібек жолының тарихы мыңжарым жылға созылды. Осы уақыттың ішінде, бұл жолдың бойында көптеген мемлекеттер құрылған. Жібек жолын толықтай өз қарамағына алған 3 мемлекет ерекше көзге түсед. Ол: **Түрік қағанаты, Моңғол империясы** және **Әмір Темір мемлекеті**.

Жібек жолы 15-16ғ түпкілікті құлдырады. Оған алып келген негізгі себеп – жаңа теңіз жолдарының пайда болуы. Кемелермен теңіз арқылы сауда саттық жасаған ыңғайлы әрі тез болғандықтан, саудагерлер Жібек жолымен азырақ қолдана бастады.

Жібек жолының бойында көптеген қалалар құрылған. Ол қалалар мәдени және экономикалық тұрғыдан басқа аумақтардың қалаларына қарағанда әлдеқайда күшті болды. Бұл қалаларда ғылым мен мәдениетте аса жоғары деңгейде дамыған. Мысалы: әлемнің екінші ұстазы – **ал-Фараби**, **Авиценна** есімді **Ибн Сина**, **Әбу Райхан ал-Бируни** сияқты әлемдік деңгейдегі ғұламалар осы Жібек жолы бойындағы қалаларда туып өмір сүрген.

Сұрақ – жауап

1. Ерте орта ғасырларда Қазақстанның оңтүстігі мен Жетісу өңірінде халықаралық сауданың дамуына ықпал етті: **Ұлы Жібек жолы**
2. Ортағасырлық қалалардағы сауданың негізгі бағыттары: **Халықаралық сауда, Қалалардың өз аумағындағы сауда, Қалалықтардың дала тұрғындарымен сауда байланысы**
3. Алғашқы кезде сауда жолында елшіліктер арасында ақша, құнды сыйлық орнына жүрген аса бағалы тауар: **жібек**
4. Жібек матаны алғаш өндірген халық: **Қытай**
5. 138 жылы Батыс елдеріне елші аттандырған ел: **Қытай**
6. Ұлы Жібек жолын дипломатиялық мақсатқа пайдаланған қытай императоры: **У-Ди**
7. Қытай императоры У-Ди Батыс елдеріне елшілік жіберген жыл: **138ж.**
8. Қытай императоры У-Дидің 138жылы Жібек жолы арқылы Батыс елдеріне жіберген елшілігі қайтып оралды: **13 жылдан кейін**
9. Ежелгі және орта ғасырлардағы Шығыс пен Батысты байланыстырған жол: **Ұлы Жібек жолы**
10. Жібек сауда жолына «Ұлы» сөзінің қосылу себебі: **Шығыс пен Батысты байланыстырды**
11. Ұлы Жібек жолының басталып және аяқталатын бағытын анықтаңыз: **Қытай-Рим**
12. Ұлы Жібек жолының қызмет ете бастаған уақыты: **б.з.д. II ғасыр**
13. Ұлы Жібек жолының халықаралық қарым-қатынас жағынан дами бастаған кезеңі: **б.з.б. II ғ. ортасы**
14. Б.з.б. II ғ. ортасында болған оқиға: **Жібек жолы халықаралық қатынас жағынан жандана бастады**
15. Б.з.б. II ғ. Ұлы Жібек жолының халықаралық қарым-қатынас жағынан жандануының себебі: **Б.з.б**
16. **138ж. Қытайдан батысқа елшілік керуен шығуы**
17. Жібек жолының басы басталатын аймақ: **Қытай жеріндегі Хуанхэ өзені**
18. Ұлы Жібек жолының ұзындығы: **7 мың километр**
19. Қытай елінен алғаш рет жібек артқан керуендер Батысқа қарай жолға шыққан ғасыр: **б.з.б. I ғасырдың ортасы**
20. III- VI ғасырларда Ұлы Жібек жолы көбінесе осы мақсатта пайдаланылды: **миссионерлік**
21. Жібек бүкіл Еуразияға белгілі болды: **VII ғасырда**
22. Ұлы Жібек жолындағы саудаға байланысты Иранға (Парсы еліне) қарсы одақ құрған елдер: **Түрік қағанаты мен Византия**
23. Жібек жолының қызмет ете бастаған уақытында Қытаймен бірге жібек өндіру ісін дамытты: **Византия, Соғды**
24. Біздің заманымыздың алғашқы кезеңінде жібек өндіру игерілген елдер: **Византия, Соғды**
25. Жібек алтынмен бірге халықаралық валютаға айналып, сыйға тартылды: **Патшаларға, Елшілерге**
26. Жібек өндіруді дамытып, Қытаймен бәсекеге түскен ел: **Соғды**
27. Жібек жолының Қазақстандағы Солтүстік шығыс тармағы арқылы Монғолияға Мөңке хандығына барып қайтқан елші: **Рубрук**
28. Жібек жолы арқылы Рубрук барып қайтқан мемлекет: **Монғолия**

29. Қытай императоры жібектен жасалған әшекейлі киімдерді сыйлықретінде жіберді: **Иран шахына**
30. Соғды тілінде жазылған қол жазба Жібек жолы арқылы жеткізіліп, осы уақытқа дейін сақтаулы тұрған ел: **Жапония**
31. Алғаш Жібек сататын орындары болған Жапония астанасы: **Нарга**
32. Жібек сауда жолы арқылы ерте кезден көп елге тараған қазіргі кезге дейін базарда сатылатын көкөніс түрі: **қытай немесе болгар бұрышы**
33. Ұлы Жібек жолы бойымен барыс, пілдер, қаршыға, т.б. аңдар әкелінді: **Шығыс елдерінен**
34. XIII-XIV ғасырларда қоладан жасалған айналар әкелінген елдер: **Қытай, Персия**
35. Ұлы Жібек жолы бойында орналасқан Қазақстан жеріндегі сауданың басты орталықтары болған қалалар: **Тараз, Испиджаб**
36. Ұлы Жібек жолының торабында орналасқан Отырардан шыққан керуеннің Сырдария арқылы жеткен қаласы: **Васидж**
37. Ұлы Жібек жолының Орталық Қазақстанға шығатын тармағы: **Сығанақ, Ақсүмбе**
38. Әр-түрлі діни нанымдарға байланысты мешіт-медреселердің орындары табылған Ұлы жібек жолы бойындағы қалалар: **Тараз, Баласағұн, Испиджаб**
39. Ұлы Жібек жолының бойында орналасқан әр түрлі діни-нанымдарға байланысты ғибадатханалар табылған қалалар: **Тараз, Баласағұн, Испиджаб**
40. Ұлы Жібек жолының солтүстік тармағы: **Қазақстанның оңтүстігі мен Жетісу арқылы өткен**
41. Жібек жолының Қазақстан аумағынан өтетін солтүстік бағыты осы қалаға келгеннен кейін екі тармаққа бөлінеді: **Испиджаб**
42. Ұлы Жібек жолының бойындағы Испиджабтан шыққан сауда жолы бөлінген тармақ саны: **Екі**
43. Ұлы Жібек жолының оңтүстік бағыты Ферғана, Самарқан, Иран, Ирак елдері арқылы шықты: **Жерорта теңізіне**
44. Жібек жолының солтүстік-шығыс Қазақстан бағытындағы бекіністер: **Айнабұлақ, Хантау, Құлан**
45. Жібек жолының шығысқа шығатын басты қақпасы оңтүстік-батыс Жетісудан өткен бағыты: **Тараз, Алматы, Жаркент**
46. Жібек жолының Батысқа шығар оңтүстіктегі бағыты: **Иран, Ирак, Сирия, Ферғана**
47. Жібек жолының батысқа шығу үшін оңтүстік солтүстік бағыттар тармақталған жер: **Іле, Ыстықкөл**
48. Жібек жолының бірнеше бағыты өткен аймақ: **Жетісу**
49. Қазақстанның Оңтүстік-Шығысындағы Шығысқа шығатын керуен жолының негізгі қақпасы: **Жетісу**
50. Жетісу жері Ұлы Жібек жолының: **Шығысқа шығатын басты қақпасы**
51. Ұлы Жібек жолының Алакөл жанымен Шығысқа өтетін қақпасы: **Жоңғар**
52. Ұлы Жібек жолының Қызылқұм арқылы Хорезм мен Үргенішті, Еділ бойы мен Кавказды байланыстырған тармағы негізгі сауда жолының біріне айналды: **Алтын Орданың кезінде**
53. Жібек жолы арқылы асыл тұқымды жылқылар тасылған өңір: **Орта Азия**
54. Жібек жолы арқылы соғдылар түріктерден үйреніп, меңгерді: **мал өсіруді**
55. Жібек жолы бойындағы мәдени байланыста ерекше байқалған рухани, мәдени сала: **Музыка**
56. Жібек жолы бойындағы мәдени байланыс, әсіресе музыка саласында ерекше байланыс болғандығына дәлел: **Сазбалшықтан жасалған түйе үстіне отырған өнерпаздар мүсіні табылды**
57. Атақты «күміс көмбе» табылған ортағасырлық қала: **Отырар**
58. Ұлы Жібек жолының әлеуметтік-экономикалық жағынан әлсіреуіне әсер етті: **Монғол шапқыншылығы**
59. XVII ғасырдан бастап Ұлы Жібек жолының әлсірей бастауына себеп болды: **теңіз жолдарының ашылуы**
60. XVII ғасырдан бастап теңіз жолдарының ашылуының Ұлы Жібек жолына тигізген әсері: **Ұлы Жібек жолының қатынасы әлсіреді**
61. Жібек жолының басты тармақтарының өзгеріп отыруының себебі: **Халықаралық қақтығыстардың шиеленісуі**

Ортағасырлық қалалардағы сәулет өнері мен көшпелі мал шаруашылығы

Жібек жолының дамуына байланысты – Қазақстан жеріндегі қалаларда күшейді. Ортағасырлық қалалар көп жағдайда 4 бөліктен тұратын. Олар: **Рабат** – қарапайым егіншілер, малшылар тұратын бөлігі, **Шахристан** – қолөнершілер, саудагерлер, байлар тұатын бөлігі, **Регистан** – орталық бас алаң және **Цитадель** – бұл жерде көбінесе әкімшілік, және тағы басқа маңызды мекемелер орналасқан болатын.

Сыр бойындағы қалалар:

Түркістан – Сырдарияның оң жақ жағалауында орналасқан ежелгі қала. Бұл қала 12ғ дейін – **Шавгар**, 12-15ғ аралығында – **Йассы** деп, ал 15ғ бастап – **Түркістан** деп аталды.

Ұзақ уақыт бойы **Қазақ хандығының** астанасы болған. Бұл қалада түркі дәуірінің көптеген архитектуралық ескерткіштері сақталған.

Мысалы ерекше көзге түсетіндері: қазір мұражайға айналған – **шығыс моншалары**, Әмір Темірдің ұрпағы және «**көшпелі өзбек мемлекетінің**» ханы Әбілқайырдың әйелі – **Рабига Сұлтан Бегімнің кесенесі**, және сопылық ілімінің насихаттаушысы – **Қожа Ахмет Яссауидің кесенесі**.

Қожа Ахмет Яссауи кесенесі – Әмір Темірдің бұйрығымен 1397 ж салына бастады, 1399ж кесенеге атақты – *Тайқазан* орнатылды. Кесененің биіктігі 37,5 метрге жетті, негізгі бөлмесі кітапхана болып есептеледі. Бұл кесенеді Қожа Ахмет Яссауиден басқа көптеген қазақтың хандарымен, би, батырларыда жерлеген. Ішіндегі ең ерекшесі – *Абылай хан*.

Түркістан қаласы ұзақ уақыт бойы Орта Азия елдерінің рухани орталығы болып келеді.

Сығанақ – Қызылорда облысындағы *Төменарық* теміржол стансасының солтүстік-батыс жағында 10 км жерде орналасқан ортағасырлық қала, **«қыпшақ даласының айлағы»**. Қала 15-16 ғ. аралығында Қазақ хандығының астанасы, ал оған дейін **Қыпшақ мемлекеті** мен **Ақ Орданың** бас қаласы ретінде белгілі болды. Жазба деректер бойынша **Сығанақ** төңірегінде суармалы егін шаруашылығының дамығандығын дәлелдейтін – *Төменарық*, *Бозғыларық* деген каналдары болған. Бұл қалада 14-15 ғ. сәулет өнерінің тамаша үлгісі – **Көккесене** орналасқан.

Сайрам – М.Қашғари деректері бойынша – **Испиджаб** деп аталған, Сыр бойындағы ірі қалалардың бірі. Оңтүстіктегі ірі сауда және мәдениет орталығы ғана емес, үлкен діни орталыққа айналған маңызды қала болды. Араб тарихшысы – **әл-Макдиси** жазуларында - «*Дүкендері, мешіттері мен мата базарлары көп, ірі қала*» саналған.

Отырар – **Арыстан баб** кесенесінен 3 км жерде орналасқан ортағасырлық ірі қала орны. Бұл қала 8 ғасырдың басынан - *Тарбанд*, *Тұрарбанд*, 10 ғасырдан кейін – *Фараб* деп аталды. **Отырар** – ұлы ғұлама **Әл-Фараби** туған қала. 5-15 ғасырлардың аралығында **Отырар** – *Иран* мен *Орта Азиядан* – *Сібірге*, *Қытай* мен *Моңғолияға* қатынайтын сауда жолындағы маңызды қала болды. Зерттеушілер пікірінше, қалада сол кезде әлемдегі аса ірі кітапхана, шығыс моншалары, 3-4 күмбезді мешіттер болған. **Шыңғысхан** шапқыншылығына 6 ай берілмеген қала ретінде белгілі.

Жетісу жеріндегі қалалар:

Баласағұн – деректерде 10ғ-дан бастап белгілі, әр кезде *Қарахан*, *Қарлұқ*, *Қарақытай* мемлекеттерінің астанасы болған. Қала, ұлы ғұлама – Жүсіп Баласағұни туған мекен. Зерттеушілер дерегі бойынша **Баласағұн** 8ғ-да түрікше – *Беклік*, соғдыша – *Семекне* деп аталған. 1218 жылы **Шыңғысхан** әскерлеріне қарсылықсыз беріліп, **«Ғабалық»** яғни **«Жақсы қала»** деген атау алды.

Тараз – Оңтүстік-батыс Жетісуда орналасқан ең көне **«көпестер»** қаласы. **Тараздан** – *Византия* шеберлерінің сәнді әшекей бұйымдары табылды. Қалада іші бай безендірілген, су құбырлары жүргізілген көне моншалар, қыш-құмыра жасайтын шеберханалар, мұсылман-христиан-буддизм т.б. діндерінің діни орындары ашылған. **Тараз** маңында сәулет өнерінің тамаша туындылары – *Айша бибі* және *Бабаджа-қатын* кесенелері орналасқан.

Талғар – жазба деректерде алғаш рет 982 жылы – *Талхиз* атауымен кездескен **Жетісу** жеріндегі ортағасырлық қала. **Талғар** қаласынан – сүйектен жасалған шахмат тастары, қытайдың фарфордан жасалған ыдысы көптеп табылды. Көне қала **Ұлы Жібек жолының** ұлттық саудасының негізі, **Жібек жолы** арқылы *Қытай*, *Иран*, *Үндістан* және *Жапониямен* байланысатын орталығы болды.

Алмалық – *Іле* өзені бойындағы көне қала жұрты. Қаладан – қыш және ортағасырда аса бағаланған қытайдың селадон-фарфор ыдыстары, **Шағатай** ұлысының алтын, күміс теңгелері, түркі тілінде жазылған несториандық құлпытастар және т.б. құнды материалдар табылды. Қаланың шығыс жағында **Алмалықта** билік еткен – **Тоғылық Темір** ханның күмбезі бар. Шағатай ұлысы кезінде **Алмалық** хандықтың жазғы ордасы ретінде, кейіннен **Моғолстан** астанасы ретінде тарихта қалды.

Суяб – 5ғ іргесі қаланып, 7ғ **Батыс Түрік** қағанатының, 8ғ **Түргеш** қағанатының, 8 ғ екінші жартысынан – 10ғ 1 жартысына дейін **Қарлұқ** қағанатының астанасы болған қала. **Суяб** қаласынан – Будда ғимараттарының орны табылды. Бұл қала кәзіргі **Қырғызстандағы** – **Ыстықкөл** маңында орналасқан.

Батыс қазақстандағы қала:

Сарайшық – орта ғасырларда **Алтын Орданың** ірі сауда және экономикалық орталығы болған **Жайық** бойындағы маңызды қала. **Сарайшықтың** – іргесі 10ғ қаланып, 13-15ғ гүлденді. 1580ж *Дон* және *Еділ казактарының* шабуылы нәтижесінде біржолата құлады. **Сарайшық** туралы алғашқы жазба дерек қалдырған араб географ-ғалымы – **Ибн-Батута** өз жазбасында: «*Сарай-жүк (Сарайшық) Ұлысу өзенінің жағасындағы гүлденген әсем қала екен және дүниежүзіндегі Бағдаттан кейін 2ші жүзбелі көпір осында екен*» деп тамсана жазады. **Сарайшықта** – *Алтын Орда*, *Ноғай және Қазақ хандары* жерленген.

Бұл ірі қалалардан бөлек, **Ұлы Жібек жолы** бойында көне ескерткіштер мен заттай деректер табылған кіші қалаларда кездесті. Олар: Қаратау терістігіндегі – **Берукет**, қыш ыдыс жасайтын шеберханалар табылған – **Күлтөбе** және **Раң**, Сырдың орта және төменгі ағысындағы – **Сүткент**, **Жанкент**, **Баршынкент**, **Жент**, **Ашнас** қалалары.

Қазақстан жерінде сәулет өнерінің басқада тамаша туындылары – Сарыарқадағы *Кеңгір* өзенінің бойындағы – *Жошы хан кесенесі*, Жезқазған аймағындағы Жаңғабыл өзені бойындағы – *Алаша хан кұмбезі*, Жетісу жеріндегі – *Боран мұнарасы*, Оңтүстік Қазақстандағы – *Баба ата мешіті*.

Сұрақ – жауап

(Қалалар)

1. Қалалардың құрылыс жүйесі үш бөліктен тұруы: **Қала тұрғындарының әлеуметтік теңсіздігін көрсетеді**
2. Ортағасырлық қалалардың құрылыс жүйелері тұрған бөліктер: **Рабат, Шахристан, Цитадель**
3. Ортағасырлық қалалардағы колонершілер мен саудагерлер тұратын бөлігі: **Шахристан**
4. Ортағасырлық қаланың егін егушілері мен мал өсіруші қарапайым халық тұратын бөлігі: **Рабат**
5. VI-IX ғасырларда түріктердің қалалық мәдениеті дамыған аймақ: **Оңтүстік Қазақстан**
6. VI-IX ғғ. Оңтүстік Қазақстанда отырықшылық мәдениет орталығы болған қалалар: **Отырар, Йасы, Сауран, Сығанақ**
7. Сырдария бойында орналаспаған қала: **Сарайшық**
8. Сырдария өзенінің оң жағалауында орналасқан ортағасырлық қала: **Түркістан**
9. Қытай жылнамаларындағы Испиджаб қаласы Махмуд Қашғари жазбасында аталды: **Сайрам**
10. Испиджаб қаласын өз жазбаларында Сайрам деп атаған ғалым: **М. Қашқари**
11. Әл-Макдисидің дерегі бойынша «дүкендері, мешіттері мен мата базарлары көп, ірі қала саналған» ортағасырлық қала: **Испиджаб**
12. Орта ғасырларда оңтүстік өңірде қалалық тіршіліктің жандана бастағанын жазған армян патшасы: **І Гетум**
13. VI-IX ғасырларда қалалық мәдениет дамыған Тараз, Талхир, Алмалық, Қойлық қалалары орналасқан өңір: **Жетісу**
14. Әр кезде Қарлұқ, Қарахан, Қарақытай мемлекеттерінің астанасы болған, Шу алқабындағы қала: **Баласағұн**
15. Жетісу жеріндегі ең көне қала: **Тараз**
16. Византия шеберлерінің жасаған күміс құмыралар табылған қала: **Тараз**
17. Тараз қаласынан табылған Византия шеберлерінің заты: **күміс құмыра**
18. Оңтүстік Қазақстанда маңызды сауда орталығы болған "көпестер" қаласы атанған қала: **Тараз**
19. Оңтүстік-батыс Жетісуда орналасқан ортағасырлық қала: **Тараз**
20. Ұлы Жібек жолы бойындағы Тараздан табылған: **Византия сәнді әшекей бұйымдары**
21. Ұлы Жібек жолының бойында орналасқан мұсылман, христиан, буддизм т.б. діндердің жерлеу орындары, діни орындары ашылған қала: **Тараз**
22. Оңтүстік-батыс Жетісуда орналасқан ортағасырлық қала: **Тараз**
23. Екі монша аршылған ортағасырлық қала: **Тараз**
24. Моншасының іші бай безендірілгенін дәлелдейтін қала: **Тараз**
25. Орта Азия мен Қазақстандағы су құбырлары жүргізілген ең көне моншалар орналасқан қала: **Тараз**
26. Оңтүстік-батыс Жетісудан ашылған ортағасырлық қала жұрты: **36**
27. Солтүстік-шығыс Жетісудан ашылған ортағасырлық қала жұрты: **70**
28. Қыш құмыра жасайтын шеберханалары болған ортағасырлық қалалар: **Талғар, Тараз**
29. Орта ғасырлардағы Жетісу жеріндегі қалалар: **Талғар, Тараз, Талхир, Қойлық, Баласағұн, Алмалық**
30. Орта ғасырға жататын сүйектен жасалған шахмат тастары табылды: **Талғар қаласынан**
31. Қытайдың форфордан жасалған ыдысы табылған қала: **Талғар**
32. Қазақстандағы Талғар, Испиджаб, Отырар қалаларында көптеп табылған Қытай заты: **фарфор ыдыстар**
33. Археологиялық деректер бойынша отырықшы мәдениеттің өркендеген кезі: **X-XII ғғ.**
34. X-XII ғасырларда Қазақстан аумағында көлемі жағынан 30 га. асатын ірі қалалар: **Испиджаб, Отырар, Сауран**
35. X-XII ғасырларда Қазақстан аумағында көлемі жағынан 10 гектардан 30 гектарға дейінгі қалалар: **Бурух, Хурлуг**
36. X-XII ғасырларда Қазақстан аумағында көлемі жағынан 10 гектарға жетпейтін қалалар: **Алмалық, Лавар, Қапал, Ақтам, Арасан**
37. X-XII ғасырларда Оңтүстік Қазақстанда қалалардың шоғырланған жері: **Арыс өзенінің Сырдарияға қосылатын тұсы**
38. X ғасырда дуалы екі қатар кірпіштен тұрғызылған қала: **Баба-Ата**
39. X-XII ғасырларда Ұлытау стегінде орналасқан орта ғасырлық қалалар: **Басқамыр, Аяққамыр**
40. X-XII ғғ. жататын Басқамыр, Аяққамыр қалалары орналасқан өңір: **Ұлытау**
41. Орта ғасырларда Кеңгір өзенінің бойында орналасқан қалалар: **Сарайлы, Торайлы**
42. X-XII ғасырлардағы Сарайлы, Торайлы қалалары орналасты: **Кеңгір өзенінің бойында**
43. XI-XII ғасырларға жататын Шығыс моншасы табылған қала: **Отырар**
44. XI-XII ғ. «қоржын үй» табылған қала: **Құйрықтөбе**
45. X ғасырға жататын шыны ыдыстар табылған қала: **Йасы**
46. X-XI ғасырларда әйнек жасау кәсібі дамыған қала: **Отырар, Тараз**
47. Дамыған орта ғасырларға жататын монша табылған ортағасырлық қалалар: **Отырар, Тараз**
48. 1217-1218 жж. Хорезм шахы Мұхамед Текеш қай қалада теңге соқтырды: **Отырар**
49. Ғұлама Әл Фараби туған қала: **Отырар**

50. Сырдың орта ағысындағы қала: **Сүткент**
51. Сырдария өзенінің төменгі ағысында орналасқан ортағасырлық қалалар: **Сығанақ, Жанкент, Аснас, Жент, Баршынкент**
52. Қызылорда облысындағы Төменарық теміржол стансасының солтүстік-батыс жағында 10 км жерде орналасқан ортағасырлық қала: **Сығанақ**
53. «Қыпшақ даласының айлағы» деп аталған ортағасырлық қала: **Сығанақ**
54. XV-XVI ғасырлар аралығындағы Қазақ хандығының астанасы: **Сығанақ**
55. Жазба деректерге қарағанда Сығанақ қаласының төңірегінде суармалы егін шаруашылығының дамығандығын дәлелдейтін каналдар: **Төменарық, Бозғыларық.**
56. Жазба деректер бойынша Төменарық, Бозғыларық каналдары орналасты: **Сығанақ төңірегінде**
57. Кейінгі орта ғасырлардағы Қаратаудың солтүстігіндегі ыдыс жасайтын шеберханалар табылған қала: **Раң**
58. Қаратаудың солтүстігінде орналасқан қыш ыдыс жасайтын шеберханалар табылған қалалар: **Күлтөбе, Раң**
59. Йасы қай ғасырдан бастап Түркістан атанды: **XIV ғ.**
60. Орта ғасырдың соңғы кезеңіне дейін өмір сүріп, өркендеген атақты қалалар: **Тараз, Сайрам, Йассы**
61. Қаратаудың терістігіндегі ортағасырлық қала: **Берукет**
62. Алтын Орда, ноғай және қазақ хандары жерленген ортағасырлық қала: **Сарайшық**
63. Іле алқабындағы қалалық мәдениет мүлде құрып біткен уақыт: **XIII ғасырдың аяғы мен XIV ғасырдың басы**
64. 1269 жылы отырықшы халық пен қала тұрғындарынан артық салық алуға тыйым салу туралы заң қабылданды: **Талас жағасында**
65. 1269 жылы өткен Талас жағасындағы құрылтайда алым-салыққа байланысты шығарылған заң: **отырықшы халықтан артық салық алуға тыйым салу**
66. Талас жағасында құрылтай өткізілген мерзім: **1269 жылы**
67. Сайрам қаласының XVI ғасырдың аяғында экономикалық жағынан құлдырау себебі: **Жоңғар шапқыншылығы**
68. Қазақстан жеріндегі қалалар экономикалық жағынан әлсірей бастаған уақыт: **XVIII ғ.**
69. XVIII ғасырдан бастап оңтүстікте орналасқан қалалардың құлдырау себебі: **Ұлы Жібек жолының сауда жасау қуатының әлсіреуі**

(Сәулет өнері)

1. Құрылысы VII-VIII ғ-да салынып, бітпей қалған ғимарат: **Ақыртас**
2. Ақыртас ғимараты салына бастаған кезең: **Қарлұқ қағанатының кезінде**
3. Ақыртас ғимаратын зерттеген Қазақстандық ғалым: **К. Байпақов**
4. Қазақстан мен Қарақалпақстан шекарасында орналасқан сәулет өнерінің туындысы: **Білеулі**
5. Құдық үстіне орналасқан құрылыс: **Сардоба**
6. Ерте орта ғасырларда қазақ жерінде салынған «сардоба» құрылысы: **Құдықтың үстіне салынған құрылыс**
7. VIII ғасырда Қарлұқ, Қимақ қағанаттары дәуірінде кең тараған, киіз үйге ұқсас діни құрылыс жүйесі: **Дың ескерткіштері**
8. Дың және Сардоба ғимараттарының ұқсастығы: **құрылысы киіз үйге ұқсас**
9. Дың ескерткішінің сардобадан айырмашылығы: **Қаза тапқан адам басына салынды**
10. Дың ескерткіштері басым болған мемлекеттер: **Қарлұқ, Қимақ**
11. Дың ескерткіштерінің көпсакталған жерлері: **Орталық Қазақстан, Жетісу, Тарбағатай, Маңғыстау**
12. VII ғасырдың аяғы және VIII ғасырдың басында Ақбешімде салынған діни құрылыс: **Будда ғибадатханасы**
13. Будда ғимараттарының орны табылған жер: **Ақбешім, Суяб**
14. Рутаңбалары салынған таңбалы тас табылды: **Қараман ата мешіті жанынан**
15. Балбал тастар көп кездесетін аймақтар: **Орталық Қазақстан мен Жетісу**
16. X-XII ғасырларда сәулет өнерінде ірі құрылыстардың салынуына себеп болды: **ислам дінінің нығая бастауы**
17. X-XII ғғ. жаңадан салына бастаған қала құрылысының ерекше бір жүйесі: **мешіттердің пайда болуы**
18. Мұсылман дінінің әдет-ғұрып, салт-дәстүрлері орындалатын қасиетті ғимарат: **Мешіт**
19. Орта ғасырдағы Қазақстан жерінде сәулетті ірі құрылыстар салына бастаған кезең: **X-XII ғғ.**
20. Діни архитектуралық ескерткіштерден құрылыс жобасы жағынан болсын, әшекейленуі жағынан болсын ерекше салынған мешіт: **Баба-Ата**
21. IX ғасырдың екінші жартысында салынған сыртқы көрінісі жартылай сфера тәрізді бес күмбезден тұратын ғимарат: **Баба-Ата мешіті**
22. X-XI ғасырлар аралығында Боран мұнарасы салынды: **Жетісуда**
23. X-XI ғасырлар аралығында Жетісуда салынған мұнара: **Боран**
24. X-XII ғасырларда Қарахан мемлекеті кезінде өркендей бастаған сәулет өнерінің тамаша туындысы: **Айша бибі кесенесі**
25. Бабаджа-қатын мен Айша-бибі кесенелері жақын орналасқан қала: **Тараз**
26. Бабаджа қатын кесенесінің салынған мерзімі: **X-XI ғғ.**
27. Айша-бибі кесенесі салынған мерзім: **XI-XII ғғ.**
28. X-XII ғғ. қала құрылысындағы жаңалықтардың бірі: **Шығыс моншасының салынуы**

29. Орта ғасырдың дамыған кезінде салынған ерекше құрылыстың бірі: **Шығыс моншалары**
30. Орта ғасырлық шығыс моншалардың орындары табылған қалалар: **Отырар, Тараз**
31. Сәулет өнерінде Айша бибі кесенесінің алатын орны: **Қарахан сәулет өнерінің үлгісі**
32. Жамбыл (Тараз) қаласының жанындағы ортағасырлық тарихи ескерткіш: **Айша-бибі кесенесі**
33. Қарахан мемлекетінде шаршы пішініндегі үлгіде салынған кесене: **Айша-бибі кесенесі**
34. X-XII ғасырларда Қарахан мемлекеті кезінде өркендей бастаған сәулет өнерінің тамаша туындысы: **Айша бибі кесенесі**
35. X-XII ғасырларда Тараз қаласының маңындағы сәулет өнерінің тамаша туындысы: **Бабаджа-қатын**
36. XIII ғасырдан XIV ғасырға дейін Қазақстан жерінде ірі құрылыстар салынбауының себебі: **Моңғол шапқыншылығының салдары**
37. XIV-XV ғасырларда сәулет өнерінде қалыптасқан жаңа үлгілер: **Ғимаратты күмбез шатырмен жабу**
38. XIV-XV ғасырларға жататын сәулет өнерінің тамаша үлгісін көрсеткен кесене: **Қожа Ахмет Йасауи, Тектұрмас, Арыстан баб, Дәуітбек кесенесі**
39. Отырар қаласынан 3 км жерде орналасқан кесене: **Арыстан баб кесенесі**
40. Арыстан баб кесенесінен 3 км -дей жерде орналасқан ежелгі қала: **Отырар**
41. Арыстан баб кесенесі орналасқан жері: **Оңтүстік Қазақстан облысы**
42. Құлап қалған Арыстан баб күмбезін XIV ғасырда қайта салғызған: **Әмір Темір**
43. Арыстан баб кесенесі: **2 бөлмелі**
44. Қожа Ахмет Йасауи кесенесі орналасқан қала: **Түркістан**
45. Қожа Ахмет Йасауи кесенесін салуға Әмір Темір бұйрық берген жыл: **1397 ж.**
46. Қожа Ахмет Йасауи кесенесінде залдың ортасында тұрған үлкен тайқазан жасалған жыл: **1399 ж.**
47. Қожа Ахмет Йасауи кесенесінің биіктігі: **37,5 м**
48. Қожа Ахмет Йасауи кесенесіндегі ең негізгі бөлме: **Кітапхана**
49. Қолданбалы өнердің ғажайып үлгілері қолданылған ғимараттар: **Қожа Ахмет Йасауи кесенесі**
50. XVII ғ. Түркістан қаласына тән емес белгі: **Ұлықбектің кесенесі орналасқан**
51. XIV-XV ғасырлардағы сәулет өнерінің тамаша үлгісін көрсеткен кесене: **Көккесене**
52. Төменарық кентінің солтүстік-батысында 8 шақырым жерде орналасқан: **Көккесене**
53. Сығанақ қаласының маңында орналасқан бір күмбезді кесене: **Көккесене**
54. Қабырғаларының сырты Алаша хан күмбезі секілді қыштан, кілем өрнегі үлгісіне ұқсатып қаланған кесене: **Көккесене**
55. Алаша хан мен Жошы хан күмбездері орналасқан аймақ: **Сарыарқа**
56. Алаша хан кесенесі орналасқан аймақ: **Ұлытау**
57. «Алаша хан» аңызында айтылатын Алаша хан ордасының орналасқан жері: **Жезқазған аймағындағы Жаңғабыл өзені бойында**
58. XIV-XV ғасырлар аралығында Алашахан кесенесі салынған өзен: **Қаракенгір**
59. Қаракенгір өзенінің оң жағында күмбезі орналасқан хан: **Алаша**
60. XIV-XV ғғ. сәулет өнерінің ескерткіштері Алаша хан мен Жошы хан кесенелері орналасқан аймақ: **Орталық Қазақстан**
61. XIV-XV ғасырларда далалық сәулет өнерінің үлгісінде жасалған ескерткіш: **Алаша хан кесенесі**
62. Ұлытау ауданындағы Қаракенгір өзенінің жағасында салынған кесене: **Алаша хан кесенесі**
63. XIV-XV ғғ. қабырға сыртын әсемдеу ісінде қазақтың дәстүрлі ою-өрнегі кең қолданылған кесене: **Алаша хан**
64. Жошы ханның күмбезі орналасқан аймақ: **Сарысу мен Кенгір**
65. Қ.А.Йасауи ғимаратының қасында орналасқан Әмір Темір ұрпағына арнап салынған кесене: **Рабиға Сұлтан Бегім кесенесі**
66. Рабиға Сұлтан Бегім кесенесі салынған мерзім: **XV ғасырдың екінші жартысы**
67. Рабиға сұлтан бегімнің кесенесі орналасқан қала: **Түркістан**
68. Рабиға Сұлтан Бегімнің басына қойылған құлпы тасы табылған жер: **Ахмет Йасауи күмбезінің ішінен**
69. Атақты қобызшы Қорқыт ата күмбезі орналасқан аймақ: **Қызылорда**
70. Қазір мұражайға айналдырылған Шығыс моншасы: **Түркістанда**
71. XIV-XV ғғ. жататын үш-төрт күмбезді болған мешіт: **Отырар**

(Қолөнер мен шаруашылық)

1. Ғимаратқа сән беру үшін қолданылатын шағын көзе кірпіш: **Терракота**
2. XI ғасырларда сәулет өнерінде - терракота: **Өрнектелген кірпіш**
3. Терракота кеңінен қолданылған ғасырлар: **XI-XII ғғ.**
4. Терракота терминінің анықтамасы: **ғимараттарды сәндеу үшін қолданылатын оюланған кірпіш**
5. Арыстан бейнесі бедерленген терракоталық тақта табылған қала: **Қызылөзен**
6. Орта ғасырда қыш ыдыстар жасаумен айналысқан шебер: **көзешілер**
7. Орта ғасыр қолөнерде дамыған кәсіптердің бірі мүйізден жасалған әшекейлер: **сүйек ұқсату**
8. Сүйектен жасалған бұйымдардың ішінде көбірек кездесетіндері: **Мүйізден жасалған әшекейлер**

Quantum Group

9. Сәндік қолданбалы өнерде оюлы және жылтыратылған кірпіштер кеңінен пайдаланылған ғасыр: **XI ғасыр**
10. XII ғасырларда қалалардағы тұрғын үйлерде қолданылған суды сыртқа шығаратын құбыр: **Ташнау**
11. XI-XII ғғ. тұрғын үйлердегі канализацияның қарапайым түрі: **Ташнау**
12. Қыш құмыралар жасайтын шеберханалары болған ортағасырлық қалалар: **Ран, Күлтөбе**
13. X-XII ғасырларда Қазақстандағы қыш құмырашыларының жетістігі: **шыны (әйнек)**
14. Отырар, Тараз, Түркістаннан табылған шыны ыдыстар жатады: **X ғасырға**
15. Отырар, Тараз қалаларында әйнек жасау ісі басталған мерзім: **X-XI ғасырлар**
16. Отырар, Тараз қалаларында X-XI ғасырлардан бастап белгілі кәсіп: **әйнек жасау**
17. Археологиялық деректер бойынша отырықшы мәдениеттің өркендеген кезі: **X-XI ғғ.**
18. Сырдария бойындағы қалаларда кірпіш күйдіру кәсібі өркендей бастаған кезең: **XIII ғасырдың екінші жартысы**
19. XIII ғасырдың екінші жартысынан бастап Сырдария бойындағы қалаларда өркендей бастады: **кірпіш күйдіру кәсібі**
20. XIV-XV ғ. күмістен жасалған орама білезіктер кең тараған аймақ: **Оңтүстік Қазақстан**
21. X-XII ғасырларда ірі және кіші қалалардың Сырдария, Шу, Талас өзендерін жағалай орналасуы осы саланың дамығанын көрсетті: **егіншіліктің**
22. Орта ғасырларда егіншілік өркендеген өңірлер: **Шу, Сырдария, Талас**
23. Орта ғасырда суғару мақсатында Арыс өзенінен тартылған арық: **Саңғыларық**
24. Орта ғасырда егіншілікке байланысты Шу өзенінен тартылған арық: **Қалмақарық**
25. Көшпелі халықтың қысы-жазы жейтін, ұзақ сақтауға шыдайтын бағалы тамағы: **Тары**
26. X-XII ғғ. қалалық отырықшылық мәдениеттің дамығандығының басты көрсеткіші: **Сауданың дамуы**
27. Қуаңшылық жылдары жасалған ырым: **Тасаттық**
28. Малы жоқ көшіп қонуға көлігі жоқ, егіншілікпен айналысатын кедей: **жатақ**
29. Сәулет өнерінің орта ғасырда биік деңгейде болғандығының дәлелі: **Құрылыс материалдарының сапалы болуы**
30. Тұрақты қыстау, күзеу, көктеу, жайлау болған шаруашылықтың мұндай түрлерін атайды: **Жартылай отырықшы мал өсіру**
31. XIV-XV ғасырларда Қазақстандағы хандықтар шаруашылығының басым түрі: **Мал шаруашылығы**
32. Көктеу дегеніміз: **көктемдегі жайылым**
33. Малды алысқа ұзатып жаятын жайылым: **Жайлау**
34. Малды қыста жаюға байланысты қалыптасқан жайылым: **Төбінді**
35. XVI-XVII ғғ. түйе мен қой-ешкілер үшін қыстық жайылымға тандалған жер: **Қызылқұм шөлі**
36. XIV-XV ғасырларда материалдық игіліктер негізделген шикізат көзі: **Мал басынан алынды**
37. XIV-XV ғасырларда жаздығүні бастарына ыстық өткізбейтін ақ киізден жасалған: **Айыр қалпақтар киген**
38. Қазақ қоғамындағы (XVI-XVII ғғ.) қыстау мен көктеу арасы шамамен: **20-25 шақырым**
39. Қозы көш дегеніміз: **Жас төлдерді аман сақтау үшін күніне 8-10 шақырым көшіп отыру**
40. Оңтүстік аудандардағы жайлау мен көктеудің арасы: **шамамен 100-150 шақырым**
41. Солтүстік және солтүстік-батыс аудандарда жайлау мен көктеудің арасы: **шамамен 500-1000 шақырым**
42. Қозылардың жүнін қырқатын мезгіл: **«Қозы күзем»**
43. Қыста көшіп-қонған қазақ ауылдары үшін ең қауіптісі: **жұт**
44. «Жұт»-деген сөздің мағынасы: **Малдардың жаппай қырылуы**
45. Көшпелі мал шаруашылығымен айналысқан қазақтардың төрт жайылымы: **Маусымдық жайылым**
46. **кезеңге бөлінген**
47. Көшпелі қазақтар үшін жайлауға көшу мерзімі: **мамырдың аяғы мен маусымның басы**
48. Көшпелі мал шаруашылығымен айналысқан қазақтар үшін көктем кезіндегі маңызды іс: **Мал төлдету**
49. XIII ғасырдың соңындағы жазба деректерге қарағанда, пайдаланылған киіз үйдің түрлері: **Арба үстіне тігілген, жылжымалы**
50. Жылжымалы үй: **Күйме**
51. Ерте ортағасырлық көшпелілердің киіз үйі туралы жазба деректер кездесетін елдер: **Араб, қытай**
52. Киіз үйдің ағаш қаңқасын құрайтын бөлік: **3-бөлік**
53. Киіз үй қабырғасы атауы: **Кереге**
54. Киіз үйдің негізгі бекіту, біріктіріп байлау қызметін атқарған бауының атауы: **«басқұр»**
55. XV-XVII ғғ. қазақтар түндегі жүріс бағытын бағдарлаған жұлдыз: **Темірқазық**
56. Қазақтардың «Темірқазық» жұлдызын пайдаланудағы мақсаты: **түндегі жүріс бағытын бағдарлайды**
57. Қазақтар үшін астрономиялық сағат рөлін атқарған: **Жетіқарақшы**
58. Қазақ халқының өмірінде ертеден дамыған қолданбалы өнеріне жатпайтын кәсіп: **жерді суландыру**
59. Қазақстандағы түрік дәуірінде кең тараған балбал мүсіндері негізінен жасалды: **Тастан**
60. Шұбат жасалды: **түйе сүтінен**
61. Қымыз ашытып жасаған шағын той-томалақ: **«қазық майлау», «бие мұрындық»**
62. Қазақтардың 30-40 жастағы әйелдерінің бас киімі: **Кимешек**
63. Қазақ халқында жасы келген әйелдер киген бас киім: **Күндік**

Quantum Group

64. «Тоғыз қабат торғауыт» ұғымы білдіреді: **Бірнеше қабат теріден жасалған сауыт**
65. Басқа ұлттармен бауырласып кетуге байланысты аталатын әдет: **тамыр болу**
66. Кепілге берілген адам: **Аманат**
67. Қазақ қоғамындағы аманат сөзінің мағынасы: **Кепілге берілген атақты адамның баласы**
68. Отырар қаласында XIII-XIV ғасырларда жасалған керсендерде салынған суреттер: **Құстар мен хайуанаттар**
69. Отырардан табылған көмбедегі сұрау белгісі бар сырғалар зерттеушілер пікірінше: **Қыпшақтардікі**
70. Орта ғасырларда қамыстан, кейде ағаштан жасалған музыкалық аспап: **Сыбызғы**
71. Шаш қаласына (Ташкент) түріктердің былғарысы, бағалы терілері әкелінгені туралы жазған орта ғасырлық ғалым: **әл-Макдиси**
72. Кангу Тарбан деген түрік бірлестіктерінің тенгелері табылған қалалар: **Сырдария бойы**
73. Қыз ұзатып, келін түсіргенде жасалады, айтылады: **Жар-жар, беташар, сынсу**